

Súčasn $\acute{e}$ obytn $\acute{e}$ s $\acute{i}$ dliska na Slovensku (Na p $\acute{r}$ iklade bratislavskej Petr $\acute{z}$ alky)

Zuzana Be $\acute{n}$ ušková

Sociálne prostredie mesta pat $\acute{r}$ í k dominantn $\acute{y}$ m t $\acute{e}$ mam urb $\acute{a}$ nnej etnol $\acute{o}$ gie. Diferenci $\acute{a}$ cia spoločenstva, stabilita a zmena, tolerancia a intolerancia, to boli hlavn $\acute{e}$ l $\acute{i}$ nie v $\acute{y}$ skumu mestsk $\acute{e}$ ho prostredia na Slovensku v poslednom desa $\acute{t}$ ro $\acute{c}$ í. O $\acute{z}$ ivote obyvate $\acute{l}$ ov miest v medzivojnovom období, napriek obmedzeniam v z $\acute{i}$ skavan $\acute{i}$ inform $\acute{a}$ ci $\acute{i}$, vedia etnol $\acute{o}$ govia u $\acute{z}$ pomerne ve $\acute{l}$ a vypoveda $\acute{t}$. V $\acute{y}$ skumy v $\acute{s}$ ak spravidla kon $\acute{c}$ ia rokom 1948. Anal $\acute{y}$ zy obdobia socializmu s $\acute{u}$ v slovenskej urb $\acute{a}$ nnej etnol $\acute{o}$ gii ojedinel $\acute{e}$, $\acute{c}$ asto sa obmedzia na obdobie 50. rokov, na repres $\acute{a}$ lie, ktoré znamenali preru $\acute{s}$ enie predch $\acute{a}$ dzajúcej kontinuity v $\acute{y}$ voja, resp. na o $\acute{z}$ ivenie ob $\acute{c}$ ianskej aktivity v 60. rokoch. Ako sa mestská spolo $\acute{c}$ nosť formovala $\acute{d}$ alej, ak $\acute{e}$ podoby mala soci $\acute{a}$ lna a teritori $\acute{a}$ lna diferenci $\acute{a}$ cia a spolo $\acute{c}$ enský $\acute{z}$ ivot v tomto období a ako to v $\acute{s}$ etko vn $\acute{i}$ mali $\acute{l}$ udia v r $\acute{o}$ znych soci $\acute{a}$ lnych prostrediach, vieme zatia $\acute{l}$ viac z autopsie ne $\acute{z}$ z vedeck $\acute{e}$ ho v $\acute{y}$ skumu. Sp $\acute{o}$ sob $\acute{z}$ ivota v mestsk $\acute{y}$ ch prostrediach za posledn $\acute{y}$ ch 40 rokov sa stal akoby nezauj $\acute{i}$ mav $\acute{y}$ m, notoricky zn $\acute{a}$ mym a pri uplatnen $\acute{i}$ hodnotiaceho pr $\acute{i}$ stupu priam patologick $\acute{y}$ m.

Z antropologick $\acute{e}$ ho h $\acute{l}$ adiska v $\acute{s}$ ak tak $\acute{y}$ to sp $\acute{o}$ sob nazerania na konkr $\acute{e}$ tne spolo $\acute{c}$ enstvo v konkr $\acute{e}$ tnom $\acute{c}$ ase neobstoj $\acute{i}$. Je to sk $\acute{o}$ r d $\acute{o}$ sledok $\acute{l}$ penia na vychoden $\acute{y}$ ch chodn $\acute{i}$ čkoch, ktor $\acute{e}$ ho oporn $\acute{y}$ mi piliermi s $\acute{u}$ etnicita a politick $\acute{a}$ diferenci $\acute{a}$ cia. Urb $\acute{a}$ nna etnol $\acute{o}$ gia sledujúca obdobie do 1. polovice 20. storo $\acute{c}$ ia si metodologicky po $\acute{c}$ ína u $\acute{z}$ vcelku suver $\acute{e}$ nne. Smerom k s $\acute{u}$ časnosti, ke $\acute{d}$ spomenuté kateg $\acute{o}$ rie prestali hra $\acute{t}$ rozhodujúcu $\acute{u}$ lohu, nast $\acute{a}$ va moment, ke $\acute{d}$ sa jav $\acute{i}$ vhodnejšie da $\acute{t}$ za 50. rokmi 20. storo $\acute{c}$ ia bodku. O $\acute{z}$ ivenie politickej diferenci $\acute{a}$ cie v 90. rokoch prinieslo nové impulzy a nové poznatky – predov $\acute{s}$ etk $\acute{y}$ m z ul $\acute{i}$ c, v ktor $\acute{y}$ ch sa dialo nie $\acute{c}$ o nev $\acute{s}$ edné. Politický virvar akoby zatienil svoj vlastný dopad – sf $\acute{e}$ ru v $\acute{s}$ ednú, ka $\acute{z}$ do-

dennú, ktorej zmeny síce neboli také nápadné ako protestné zhromaždenia na uliciach, ale zato boli trvalejšie a zasiahli život každého obyvateľa mesta. Čo znamenala pre zmeny v každodennom živote obyvateľa mesta napr. tzv. malá privatizácia, obnovenie živností, reštitúcie, prehlbovanie majetkovej diferenciacie, otvorenie hraníc, oddelenie štátnej a miestnej správy, nárast potreby sebaidentifikácie, vznik luxusných štvrtí a pod.? K takýmto problémom sa urbánna etnológia zatiaľ koncentrovane nevyjadřila, aj keď nezávisle od seba vznikli viaceré práce, ktoré nemožno nebrať do úvahy.

Ak hovorím o mestskom prostredí, zámerne používam plural, pretože nielenže sa od seba rôzne mestské prostredia aj v rámci jedného mesta teritoriálne a sociálne odlišujú (čo bolo aj v minulosti), ale treba brať do úvahy aj ich vnútornú diferenciáciu (ktorá je už v dávnejších obdobiach ťažšie skúmateľná). Tak sa vyčleňujú historické jadrá miest a centrá, korzá,¹ námestia,² objekty,³ štvrte, mestské časti.

V rámci výskumu mestských štvrtí tvoria osobitnú kategóriu sídliská budované od 60. rokov v dôsledku socialistickej urbanizácie. Podľa stavebného materiálu sa domy z betónových panelov začali nazývať panelákmi. Pojem „bývať v paneláku“ pomerne rýchlo nadobudol nielen hmotný, ale aj sociálny obsah. Počet výskumov, ktoré sa tomuto sociálnemu obsahu venovali v slovenskej etnológii sa dá zrátať na prstoch jednej ruky. Realizované boli prevažne kvantitatívnou metódou pomocou dotazníkov, ktorá sa v takomto prostredí ukazuje pre možnosť zovšeobecnenia ako obzvlášť produktívna. Napriek tomu, že mnoho etnológov pozná prostredie panelákového sídliska z vlastnej skúsenosti bývania v ňom, pokus o pretlmočenie takejto skúsenosti bol len v jednom prípade, aj ten nebol publikovaný.⁴

Ako najprovokatívnejšie v rámci výskumu obytných sídlisk sa ukazuje najväčšie sídlisko na Slovensku – Petržalka, ktoré s počtom cca 130 000 obyvateľov by mohlo byť tretím najväčším mestom Slovenska (po Brati-

¹ Luther, Daniel: Soziale Kontakte in den Strassen der Stadt. In: *Ethnokulturelle Prozesse in Gross-Städten Mitteleuropas*. Zost. D. Luther. Bratislava 1992, s. 51–56.

² Bitušková, Alexandra: Stabilität und Veränderung der Funktion des Hauptplatzes im Licht der historischen Entwicklung. In: *Stabilität und Wandel in der Großstadt*. (Ed. Z. Beňušková – P. Salner.) Bratislava 1995, s. 113–124.

³ Beňušková, Zuzana: Palast der Präsidenten und Pioniere (Die Zeit in den Schicksalen eines Objekts). In: *Stabilität und Wandel in der Großstadt*. (Ed. Z. Beňušková – P. Salner.) Bratislava 1995, s. 103–111.

⁴ Ide o výsledky sondy Z. Škovierovej prednesené na konferencii Slavnosti v moderní společnosti v Strážnici, r. 1991, kde referovala o spoločenskom živote v dome, v ktorom býva, avšak z etických dôvodov sa rozhodla príspevok nepublikovať.

Scate-park v Petržalke je popri basketbalových hriskách a klzisku jedným z mála priestorov atraktívnych pre mládež. Foto Z. Beňušková, 1999

slave a Košiciach). Sídlisko sa začalo budovať v 70. rokoch 20. storočia, posledné obytné domy boli odovzdávané do užívania v druhej polovici 80. rokov. Po prvýkrát sa s výsledkami etnologického výskumu realizovaného v Petržalke – a ďalších sídliskách v rôznych častiach Bratislavy – stretávame v článku V. Feglovej a P. Salnera,⁵ zameranom na výskum prežívania sviatočných príležitostí. O závery tohto priekopníckeho výskumu sa možno oprieť do súčasnosti. Ďalšou dotazníkovou sondou realizovanou tiež v Petržalke bol výskum D. Raticu,⁶ kde porovnával názory na bývanie obyvateľov dvoch veľkostných typov obytných domov. Metodologicky prínosné je vnímanie vnútornej diferenciacie sídliskového prostredia. Výskum ukázal, že ľudia žijúci v blízkom susedstve, ale v odlišných typoch domov, vnímajú tie isté veci odlišne. Premietli sa tu aj hodnotiace stanoviská voči Petržalke (avšak len negatívne čo môže byť dôsledkom spôsobu kladenia otázok). Do tretice sa faktami zo života Petržalčanov, a ich predstavami súvisiacimi najmä s existujúcou infraštruktúrou stretávame

⁵ Feglová, Viera – Salner, Peter: Sviatočné príležitosti v súčasnom mestskom prostredí. (Výsledky ankety na bratislavských sídliskách.) *Slovenský národopis*, 33, 1985, s. 88–115.

⁶ Ratica, Dušan: Psychologische Aspekte der Adaptation in der Umwelt einer Wohnsiedlung. In: *Ethnokulturelle Prozesse in den Großstädten Mitteleuropas*. Bratislava 1992, s. 57–65.

v sociologicky ladenom príspevku D. Šimku a J. Mládeka.⁷ Opäť ide o narábanie s výlučne kvantitatívnymi údajmi. Príspevok je orientovaný smerom do praxe, tá sa však uberá inými smermi, diktovanými politikou a komerciou. Metodologicky odlišný prístup uplatnili pri charakteristike Petržalky V. Feglová a P. Salner v ďalšej spoločnej štúdií,⁸ v ktorej sa cez historický prístup pokúsili vysvetliť na jednej strane pozíciu Petržalky v rámci Bratislavy a na strane druhej súčasnú charakteristiku sídliska, správanie a politickú orientáciu Petržalčanov. Prvá časť, v ktorej sa držali faktov je bez výhrad prijateľná. Druhá časť, kde vychádzajú viac zo stereotypov (anonymita, vyššia rozvodovosť, kriminalita, indiferentnosť prostredia), predsudkov (devastácia životného prostredia prisťahovalcami do Bratislavy), domnienok a volebných výsledkov (ktoré sa v ďalších voľbách nepotvrdili), než z konkrétneho výskumu alebo vlastnej skúsenosti, provokuje k overeniu viacerých predostretých konštatovaní. V podstate táto štúdia ukazuje, že historický prístup v prípade výskumu nových mestských sídlisk nemusí byť produktívny ba ani nevyhnutný. Orientáciu do minulosti netreba hľadať v dejinách danej lokality, ale skôr vo všeobecnejšej rovine tradícií (sviatkovania, bývania, susedských vzťahov, rodinných väzieb, sociálneho zloženia a pod.), ktorá odlišuje naše sídliská od podobných napr. v Amerike či Ázii.

Petržalské sídlisko nevyčerpáva všetky etnologické výskumy realizované na obytných sídliskách. Spomenúť možno napr. výskum Z. Beňuškovej v mestskej časti Bratislavy – Devínskej Novej Vsi,⁹ kde na príklade kultúrnych aktivít chorvátskeho etnika sledovala vzájomnú integráciu starej časti obce – dediny a novej časti – sídliska. Ďalej možno spomenúť výsledky výskumu filantropie, ktoré v prostredí mesta Nitra realizovala V. Feglová,¹⁰ kde sa zmieňuje aj o osobitostiach dobročinných aktivít na nových sídliskách. Iný pohľad uplatnil J. Čukan pri výskume na nitrianskom sídlisku Klokočina, kde sledoval vnímanie domova a kontakty s rodiskom rodákov z lokalít ležiacich blízko Nitry.¹¹

⁷ Šimko, Dušan – Mládek, Josef: Petržalka – životné prostredie a jeho humanizácia. *Slovenský národopis*, 41, 1993, s. 201–215.

⁸ Feglová, Viera – Salner, Peter: Bratislava und Petržalka zwei Gestalten einer Stadt. *Acta Ethnographica Hungarica*, 42, 1997, č. 1–2, s. 167–174.

⁹ Beňušková, Zuzana: Význam chorvátskeho etnika pre formovanie miestnej kultúry v Devínskej Novej Vsi. *Slovenský národopis*, 42, 1994, s. 486–494.

¹⁰ Feglová, Viera: Komunitné iniciatívy v mestskej časti Nitry. (Na príklade Nitry.) In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner – Z. Beňušková. Bratislava 1999, s. 190–203.

¹¹ Čukan, Jaroslav: Rodisko a domov v ponímaní Nitranov z Radošinskej doliny. *Etnologické rozpravy*, 7, 2000, č. 1, (v tlači).

Problematika obytných sídlisk sa letmo premietla aj v slovenskej sociológii, kde sa dostali do pozornosti aj sociálnoantropologické aspekty. Inšpiratívna je diskusia P. Gajdoša a I. Kusého o negatívnom vplyve obytného prostredia sídliska na psychiku človeka. Architekt I. Kusý je zástancom myšlienky, že „hodnoty, ktoré sú spojené s hmotným obytným prostredím nemajú až takú váhu ako tie, ktoré sú spojené s existenciou sociálnych vzťahov“ a netreba ich preceňovať.¹²

Dosiaľ azda najvýstižnejšie približuje sociálny priestor sídlisk v bývalom Československu publikácia Musil a kol.: Lidé a sídliště. Z výsledkov tohto výskumu vyberáme niektoré poznatky, ktoré nabúrali negatívne stereotypy a predsudky a sídliskovú komunitu vnímajú realisticky bez ideologických hodnotení aj napriek tomu, že publikácia vyšla v polovici 80. rokov: „Na jednej strane naše výskumy, ako napokon aj niektoré zahraničné, poukázali, že neplatí staršia téza, podľa ktorej sa sídliská vyznačujú oslabením sociálnej komunikácie a vzájomnej pomoci medzi ľuďmi a veľkým počtom izolovaných osôb. Na druhej strane však chýba bohatší verejný život v bydlisku umožňovaný a upevňovaný existenciou spoločenských a záujmových organizácií a existenciou tradičných miest sociálnej komunikácie v meste ... Zdá sa však, že sa začína na sídliskách vytvárať nový typ mestského spoločenstva, ktorý je založený na ekonomických a sociálnych záujmoch ľudí, na existencii samosprávnych inštitúcií s vymedzenou vecnou a územnou zodpovednosťou, na užívaní spoločného občianskeho vybavenia a tiež na vzájomných vzťahoch medzi obyvateľmi sídlisk.“¹³ Ako charakteristický prvok sídlisk – platný do súčasnosti – je nedostatok zariadení a priestorov, v ktorých by sa mohla rozvíjať sociálna komunikácia, preto sa vyvinul špecifický sociálny život s dôrazom na neformálnu sociálnu komunikáciu orientovanú predovšetkým na rodinný kruh, na deti, matky a ženy a už menej na mužov. Tento rys umocňujú rodiny s deťmi, ktoré sú v podobnej fáze rodinného cyklu a stoja pred podobnými problémami každodenného života. V porovnaní s medzivojnovým prostredím mesta je dôležité zistenie, že chýbajú tzv. stredné formy komunikácie (záujmové, profesionálne) a ešte viac absentujú vyššie formy spoločenského a verejného života (teritoriálne spoločenské organizácie). Aj tu sa dozvedáme, že neformálny sociálny život je viac rozvinutý v menej veľkých a vysokých objektoch s uzavretejšími formami dvorov (porovnaj D. Ratica: Psychologische Aspekte...).

¹² Gajdoš, P.: Bývanie a obytné prostredie z pohľadu detí. *Sociologický zápisník*, 1995, č. 3, s. 2. Kusý, I.: Architekti – projektanti sociálneho života. *Sociologický zápisník*, 1996, č. 1, s. 2.

¹³ Musil, J. a kol.: *Lidé a sídliště*. Praha 1985, s. 317.

Sociálna komunikácia v Petržalke

Vráťme sa však k sídlisku Petržalka a k poznatkom získaných z autopsie a výskumnou sondou, ktoré poslúžili ako ideové východisko načrtnutých zovšeobecnení. Výstavba Petržalky vyriešila bytový problém tisícom rodín, tak rodeným Bratislavčanom, ako aj početným prisťahovalcom, no sídlisko si rýchle vyslúžilo aj celý rad nelichotivých prívlastkov, vychádzajúcich z neestetického, málo polyfunkčného životného prostredia a akumulácie negatívnych sociálnych javov. Po roku 1989 sa k negatívnym charakteristikám pridružili ďalšie všeobecné trendy vývinu spoločnosti – individualizmus, majetková diferenciacia, nárast kriminality a drogovej závislosti, nezamestnanosť, redukcia predškolských zariadení, privatizácia, komerčné využitie verejných priestranstiev atď. Ako sa tieto zmeny premietli do sociálneho života Petržalčanov? Ako sa za vyše dvadsať rokov svojej existencie diferencovalo teritórium novej Petržalky, ktorá nie je homogénnym celkom? Ako vnímajú sociálny priestor sídliska jeho obyvatelia, do akej miery sa s ním identifikujú? Aké sú susedské a medziľudské vzťahy v jednotlivých obytných blokoch po rokoch spolužitia? To je len časť z otázok, ktoré by si zaslúžili pozornosť zo strany etnológov pri výskume obytného sídliska. Súčasné premeny života v rôznych typoch mestských štvrtí nám vo všeobecnosti unikajú medzi prstami a uchopiť ich spätne o pár rokov bude ťažšie a s odlišným výsledkom.

Základným diferenciačným prvkom medzi bývaním v Petržalke je teritórium a typ domu – z hľadiska dispozičného a tiež forma vlastníctva bytu.

1. Teritórium

Petržalka predstavuje teritoriálne heterogénny celok, navonok vyjadrený aj subteritóriami Petržalky s vlastnými názvami (Lúky, Dvory, Zrkadlový háj, Ovsište, Malé Centrum, niektoré ešte vnútorne diferencované číslami) Obyvatelia Petržalky osídľovali jej jednotlivé časti v súvislosti s etapami výstavby, spravidla im bol byt pridelený bez možnosti výberu lokality. Časom sa vyprofilovali plusy a zápory jednotlivých štvrtí. Tradičný systém hodnotenia priestoru – od jadra mesta reprezentovaného administratívnym centrom tu absolútne nefunguje. Okolie mestského úradu, ktorý stojí ako solitér v nezabývanom priestore, obklopený frekventovanými komunikáciami, nepredstavuje nijako osobitne preferovaný obytný priestor, ba neďaleko neho (paradoxne hneď za centrálnym kultúrnym stánkom) sa nachádza ulica, ktorá je najčastejšie spájaná s asociálnym dianím v Petržalke (kriminalita, špina). V blízkosti nie sú žiadne zaujímavé obchody či sluby

Chorvátske rameno poskytuje rekreačné zázemie v centrálnych častiach Petržalky.

Foto Z. Beňušková, 1999

(obchodný dom Petržalka nemá). Výhodou centrálnych častí sídliska je veľa spojov mestskej hromadnej dopravy smerujúcich do rozličných častí Bratislavy. Veľké nezastavané plochy sú vyhradené pre roky plánovanú rýchlodráhu. Oblúbenejšie sú okrajové časti, ktoré poskytujú obyvateľom rekreačné zázemie niektoré aj blízkosť k centru Bratislavy (zaradené sú do tzv. širšieho centra Bratislavy). Obvodové bytovky sídliska poskytujú tiež medzi betónovými stavbami alternatívu vnímania životného prostredia (výhľady na hrad, zeleň, vodné plochy). Miesto bývania je teda dôležitým prvkom v identifikácii sa človeka s prostredím a hodnotením jeho kvalít.

Teritóriá jednotlivých subjednotiek sídliska spravidla oddeľujú cestné komunikácie, železnica a vodný kanál (Chorvátske rameno). Tieto prekážky sú často prekonateľné len vo vymedzených priestoroch, takže pre obyvateľov predstavujú komunikačnú bariéru. Zároveň ich každodenné aktivity orientujú do vnútra subjednotky, čo prispieva k vytváraniu predpokladov pre sociálnu komunikáciu v rámci nej (školy, obchody, služby).

2. Typ domu

a) **Z hľadiska dispozičného.** Na kvalitu sociálnej komunikácie má **výška domov**. Už vyššie sme uviedli nerovnakú obľubu bývania vo veľkých a malých domoch. V podstate v Petržalke sú všetky domy veľké (až na málo

výnimiek majú 8–12 podlaží), ale aj rozdiely medzi nimi sú nezanedbateľné. V dlhých 11-poschodových domoch s terasami pozdĺž 1. poschodia a v 12-poschodových vežiakoch sa v jednom vchode nachádza 48 bytov, schodiská sú minimálne využívané, sú excentricky umiestnené, čo znižuje ich bezpečnosť. Obyvatelia sa stretávajú v prízemných spoločných priestoroch a vo výťahoch. V 8-poschodových domoch, ktoré majú obvykle vstupy s dvoma schodiskami, je minimálne 32 bytov. Na nižšie poschodia sa bežne chodí po schodoch, ktoré sú umiestnené centrálné – schodisko je tu predposledný identifikačný prvok pred bytom v hierarchii dom, brána, schodisko, poschodie, byt. Ľudia obvykle spoznajú najprv susedov zo „svojho“ schodiska, ktoré má len 16 bytov a je v rámci väčšiny petržalských domov najpriaznivejšie pre rozvíjanie sociálnej komunikácie.

Ďalší nezanedbateľný dispozičný aspekt pre rozvoj sociálnej komunikácie je **veľkosť bytu**. V domoch, v ktorých existuje len jeden typ bytu (3 alebo 4 izbový) možno predpokladať aj relatívne homogénne obyvateľstvo bytov – z hľadiska štruktúry členov domácnosti aj z hľadiska veku. V domoch, kde sú väčšie byty striedané s garsónkami, sú popri rodinách s deťmi aj bezdetné domácnosti, jednotlivci a dôchodcovia. V malých bytoch – garsónkach je menšia stabilita osadenstva, často sú pre ich obyvateľov len prechodným riešením bývania.

b) **Z hľadiska formy vlastníctva** – sociálne prostredie determinuje aj typ bytov, či ide o byty štátne, družstevné alebo v osobnom vlastníctve. Jednotlivé domy, resp. vchody boli pri pridelovaní bytov vyčlenené ako štátne alebo ako družstevné (prípadne niektoré byty ako podnikové). Štátne byty boli v minulosti pridelované bezplatne, takže sa do nich dostali napr. sociálne slabé rodiny (aj rómske, sociálne ťažšie prispôsobiteľné) popri vysťahovalcoch z asanovaných objektov v meste a popri protekčných nájomcoch, ktorí si takýto byt vedeli vybaviť v rozpore s pravidlami ich pridelovania. Spoločenstvo takýchto domov je značne heterogénne a sociálne neprispôsobiví obyvatelia ich viditeľne devastujú. Aj keď družstevné byty boli v podstate tiež bytmi sociálnymi (vzhľadom na ich obmedzenú, presne vymedzenú možnosť získania), pri ich získaní boli ich obyvatelia finančne zainteresovaní a sú výsledkami cieleného úsilia. Záujem obyvateľov o kvalitu bývania a prostredia je spravidla v týchto domoch väčší, nie je to však pravidlom. V posledných rokoch sa zvyšuje počet bytov odkúpených do osobného vlastníctva (pričom ich majitelia môžu, ale nemusia zostať členmi bytového družstva). Dopad tejto zmeny vlastníctva na sociálne vzťahy je zatiaľ predčasné hodnotiť.

Výskumná sonda

Pokúsim sa načrtnúť obraz o sociálnej komunikácii v jednej časti Petržalky, vychádzajúc z osobného poznania prostredia a rozhovorov s obyvateľmi konkrétneho domu. Ide o výskumnú sondu, z ktorej nemožno robiť všeobecnejšie závery, aj keď podobných domov a sociálnych vzťahov je v Petržalke veľa.

Z hľadiska uvedenej typológie sa pre rozvoja sociálnej komunikácie v rámci susedských vzťahov sa javí ako najprívetivejší družstevný 8-poschodový dom. V takomto dome som urobila prieskum susedských vzťahov a identifikácie sa obyvateľov so svojím bydliskom: Ide o objekt s piatimi vchodmi, v ktorých je 144 bytov. Napriek tomu, že opticky je vnímaný ako jeden dom, z hľadiska stavebného i administratívneho sú to dva domy, jeden so 4-izbovými a druhý s 3-izbovými bytmi. Každá časť mala pôvodne jednu samosprávu, v súčasnosti sú tu štyri samosprávy.

V rámci vymedzeného objektu opäť rozdiely v rámci susedskej komunikácie determinujú nasledovné činitele. Medzi ne patrí:

1. Dĺžka bývania v objekte – spravidla frekventovanejšie susedské vzťahy majú pôvodní obyvatelia domu, teda tí, ktorí sa doň prisťahovali po kolaudácii objektu ako prví nájomcovia a spolu prežívali celé „zabývanie“ objektu. Prisťahovalci zapadnú medzi ostatných, najmä ak majú deti podobného veku ako väčšina susedov a ak sú komunikatívni.

2. Veľkosť bytu – 3-izbové byty osídľovali spravidla manželia s jedným dieťaťom predškolského veku a v priebehu dvoch rokov sa im narodilo ďalšie dieťa. Do 4-izbových bytov sa sťahovali viacdtné rodiny a tiež rodiny s väčšími deťmi, pôrodnosť v týchto rodinách po nasťahovaní bola nižšia. Zo sociálneho hľadiska tu boli teda rodiny v neskoršej fáze rodinného cyklu.

3. Pohlavie – intenzívnejšia je komunikácia medzi ženami, najmä tými, ktoré sa zblížili počas starostlivosti o malé deti. Komunikácia mužov je viac účelová, menej konverzačná.

4. Individuálne dispozície – schopnosť a potreba komunikácie je u jednotlivcov rôzna.

5. Fungovanie domových samospráv, ktoré vytvárajú priestor pre komunikáciu ich členov.

6. Výnimočné udalosti – v ktorých sa zaangažujú viacerí obyvatelia za nejakým účelom (petície, stavebné úpravy a pod.).

Sonda u 10 obyvateľov domu, ktorých by bolo možné označiť za typických predstaviteľov, t. j. obývajúcich dom od počiatku jeho spravidla

vania (13 rokov) s deťmi školského či predškolského veku, normálne komunikatívnych, ukázala nasledovné vzťahy:

- Dotazovaní si tykajú so 7–21 susedmi. Viac si tykajú ženy so ženami a muži s mužmi. Striedavo o polovicu menej.
- Vzhľadom na to, že ide o rovesnícku skupinu, niektorí z nich sa poznajú aj z iného prostredia, napríklad, zo školy alebo zamestnania (max. zistený počet 5 takýchto známych). Z tých, s ktorými si tykajú však za priateľov/ku označili len 1–5 osôb.
- Z dotazovaných sa nikto nenavštevuje s viac než s tromi susedmi. Ide spravidla o neohlásené a zriedkavé návštevy (2x do roka), s konkrétnym účelom – informácia, vzájomná výpomoc, spoločné záujmy).
- V rámci vlastnej brány poznajú podľa mena a bytu všetkých obyvateľov, okrem čerstvých prisťahovalcov a podnájomníkov (nepoznajú maximálne trochu). Mimo vlastnej brány je poznanie susedov podstatne nižšie, najčastejšie vedeli uviesť okolo 10, aj tých však nevedia celkom presne priradiť k bytu. Podľa mena (krstného) je poznanie susedov diferencované, niektorí vedia mená len tých s ktorými si tykajú, niektorí takmer všetkých (schránky, voličské zoznamy, rozprávanie). Mimo vlastnej brány je poznanie mena opäť výrazne nižšie.
- Pomerne slabá je znalosť zamestnania susedov. V rámci vlastnej brány respondenti približne poznajú zamestnanie maximálne polovice susedov, mimo vlastnej brány uvádzajú 2–5 osôb.
- Susedia sa vzájomne identifikujú často aj podľa auta, keďže parkovisko je pred domom. Viac aut vedia k ich majiteľom priradiť obyvatelia spodných poschodí, ktorí majú bezprostrednejší kontakt s ulicou (od dvoch až „skoro všetkým“). Zaparkované auto je tiež indikátorom, či sú jeho majitelia doma.
- Viac sa poznajú ľudia v rámci družstevných samospráv, pretože sa občas (min. 1x do roka) stretávajú na schôdzach.
- Medzi činitele, ktoré susedov najviac zblížujú patria deti, záujmy, povahy, vzájomná výpomoc, starostlivosť o dom a okolie.
- Negatívne názory na susedstvo sa u niektorých viažu výlučne ku konkrétnym ľuďom, z bežných negatívnych činiteľov sa vyskytla hlučnosť, bezohľadnosť, nedbanlivosť (neporiadok, vytápanie), nezáujem o veci spoločné. Konflikty medzi susedmi sú pomerne výnimočné, príčinou býva upozornenie na vandalstvo ich detí, na hlučnosť, zaberanie spoločných priestorov.
- Na dotaz, či by v prípade odsťahovania bolo dotazovaným smutno za

susedmi, jednoznačne odpovedali áno. Tiež sa nedomnievajú, že v iných štvrtiach Bratislavy by mali susedov lepších. Porovnanie s kvalitou susedských vzťahov v predchádzajúcom bydlisku už nie je celkom jednoznačné v prospech súčasného susedstva, viac však prevažuje hodnotenie súčasných susedov ako lepšie.

- Na ulici pred vlastným domom nemá nikto z dotazovaných pocit anonymity, pred okolitými domami pocit anonymity vzrastá úmerne so vzdialenosťou od vlastného domu.
- K citovej fixácii a identifikácii s bydliskom prispieva aj celkový charakter štvrte. V porovnaní s mnohými inými časťami Petržalky hodnotia skúmanú štvrť dotazovaní jednoznačne ako lepšiu. Za pozitívum považujú najmä skutočnosť, že je blízko mesta, na ktoré sú orientované ich aktivity (kultúra, nákupy), že je zároveň blízko Rakúska (kde poniektorí chodia na nákupy a v rámci rekreačných aktivít) a že je na okraji Petržalky. S negatívnymi prívlastkami Petržalky (anonymná džungľa, nocfaháreň, Brooklin, liaheň drogovu závislých, šedivé sídlisko bez pozitívnych podnetov) sa nestotožňujú (iba 1x drogy). Nikto z respondentov by nezamenil súčasný byt za rovnaký v inej lokalite Bratislavy.

Sociálna komunikácia mimo domu

Vzájomné stretávanie sa ľudí na sídlisku sa nedeje len v priestoroch vlastného domu a v jeho bezprostrednom okolí, ale významne k nemu prispieva infraštruktúra blízkeho okolia. Využívanie vybavenosti sídliska je podmienené generačne, pohlavím ako aj majetnosťou obyvateľov, avšak vo všeobecnosti možno za najvýznamnejšie priestory, ktoré podmieňujú a spájajú cesty jednotlivcov, považovať obchody, a dopravu (zastávky prostriedkov hromadnej dopravy a statická doprava). S privatizáciou existujúcich obchodov často súvisel zánik niektorých obchodov ležiacich mimo frekventovaných komunikačných ťahov, ale aj zánik často navštevovaných obchodov na výhodných miestach z dôvodu kúpy priestorov pre iné obchodno-podnikateľské účely, čo priestory umŕtvilo. S rozvojom živnosti však vzniklo množstvo menších obchodíkov, ktoré vznikli vo veľkoryso riešených vstupných vestibuloch obytných domov, alebo dômyselnými prístavbami v exteriéroch. Spravidla ich vlastní a vedú miestni obyvatelia, čím prispievajú k tvorbe familiárnejšej atmosféry na sídlisku. Sieť obchodov sa podstatne rozšírila (napr. v skúmanej časti Petržalky sú už len spomienkou hodinové čakania v rade pred jedinou samoobsluhou v sobotu dopoludnia, ktoré boli do roku 1989 samozrejmosťou).

Hrajúca fontána – upravený mikropriestor pred Mestským úradom v Petržalke, ohraničený frekventovanými komunikáciami. Foto Z. Beňušková, 1999

Selektovanejšie, ale intenzívnejšie vplývajú na sociálnu komunikáciu služby a zariadenia pre trávenie voľného času – pohostinstvá, športoviská, ihriská, parky s lavičkami. Túto funkciu plnia tiež kultúrne a komunitné zariadenia (kluby, záujmové krúžky, farnosti), ktoré však pre mládež od 15 rokov a starších v niektorých častiach Petržalky absentujú a celkove je podiel takýchto inštitúcií na počet obyvateľov Petržalky mizivý.

Sieť škôl je priestor, kde sa spoznáva nielen najmladšia generácia, ale aj generácia rodičov. Zoznamovacím priestorom matiek sú najmä detské ihriská a lavičky. Generačné aspekty sociálnej komunikácie sú samostatnou kapitolou výskumu sociálnej kultúry sídlisk a sú opäť vnútorne diferencované. Nie je napr. výnimkou, keď sa dieťa vráti domov z veľkého dvora plného detí z dôvodu, že nemá vonku žiadneho kamaráta. Detské partie sú podmienené vekom, teritóriom, navštevovanými školami a záujmami. Kým deti do 15 rokov sú všeobecne tolerované pod oknami ba aj v bránach obytných domov, v podstatne zložitejšej situácii je dospievajúca mládež, ktorej skupiny postávajúce a hlučne debatujúce pod bránami či oknami sú prijímané s nevôľou, ba aj strachom tých obyvateľov, ktorých deti v skupine nie sú. Priestory pre 15–20-ročnú mládež na sídlisku v pod-

state poskytujú len športoviská (scate-park, ihriská, ľadová plocha, posilovňa a pod.). Združovanie dospelých (bez detí) vonku na priestranstvách mimo domov je výnimočné. Ľudí v dôchodkovom veku žije v Petržalke na sídlisku málo a možno ich označiť za „neviditeľnú“ generáciu.

Analogická sociálnej komunikácii medzi matkami malých detí je aj komunikácia medzi majiteľmi psov, ktorí sa často združujú podľa vzájomnej znášanlivosti a povaha ich zverencov, a ich spoločné záujmy a nutný čas strávený vonku ich motivuje k nadviazaniu sociálnych kontaktov.

Medzi ďalšie formy komunikácie na sídlisku možno označiť aj formy neosobné, oznamovacie tabule, reklamné plochy, a masmédiá ako lokálne noviny a lokálna televízia – ktoré sprostredkujú informácie, tlmočia názory na aktuálne problémy, príležitostne vypisujú ankety, a ktoré monitorujú určitú časť života na sídlisku. Najmä tieto masmédiá majú možnosť prispievať k formovaniu lokálnej identity, v silnej konkurencii ďalších televízií a tlače bezplatne vhadzovanej do schránok, však často zostávajú nepovšimnuté.

Záver

Podobnú sondu, akú sme urobili v prostredí obytného sídliska, realizovali E a P. Salnerovci v lokalite v centrálnej časti Bratislavy, kde bývajú.¹⁴ Podobne konštatujú, že prežívajúce závery o spoločenskej izolovanosti jednotlivcov či rodín je potrebné prehodnotiť. Upozorňujú na skupinový charakter kontaktov (podľa pohlavia, veku, záujmov). Formovanie susedskej komunity a v nej utváraných vzťahov má v staršej lokalite dávnejšiu históriu, avšak pre analýzu týchto vzťahov v súčasnosti (bez ambícií porovnať sociálne kontakty v rôznych časových pásmach) hlbší ponor do histórie ani v Starom meste nie je nevyhnutný.

Adaptácia na prostredie je spätá s citovou fixáciou a identifikáciou s ním. V prostredí Petržalky sa identifikácia k obytnej lokalite spája s ulicou, štvrtou, v ktorej človek býva. Napriek relatívne spokojnosti s bývaním v skúmanej lokalite, nízka príťažlivosť obytného sídliska ako celku spôsobuje, že s Petržalkou sa obyvatelia skúmanej štvrte identifikujú len v niektorých situáciách, napr. pri stretnutí s Petržalčanmi mimo Bratislavy, pri hromadnom čakaní na dopravu smerujúcu do Petržalky a pod.). O dianie v iných štvrtiach Petržalky javia minimálny záujem, čo sa prejavuje nízkou sledovanosťou petržalských lokálnych masmédií, nepoznaním

¹⁴ Salner, P. – Salnerová, E.: K problematike spoločenských kontaktov v súčasnom veľkomestskom prostredí. *Národopisné aktuality*, 19, 1982, č. 4, s. 285–290.

BRATISLAVSKÁ PRVÁ TAXIS DZBA
 16 333
 054 9 335
 Mobil: 0903 757 757
 0905 767 757
 OSOBNÁ NÁKLADNÁ DOPRAVA

3. STRANA
 Starosta a primátor
 sa hrali na ihrisku

8. STRANA
 Vampíri Tom Cruise
 v jednom lete

13. STRANA
 Reality predaj,
 výmena, prenájom

PETRŽALSKÉ NOVINY

(R)

11. 6. 1999

11. 6. 1999 číslo 12 ročník 5 <http://www.mrk-agency.sk> DVOJTÝŽDENNÍK / Z

Mali sme štvrté narodenie

V sobotu nám prišlo aj počasie a zdalo, že máte aj letci z leteckého dňa nám prišlo - uriedko na obložie akoby začali vykúšať prave nad petržalským parkom. Slávili sme tam štvrté narodenie dšich a narodenie dšich.

Článok obyvateľa Petržalky uverejnený v Petržalských novinách, 12/1999.

názvov ulíc v iných častiach, nezáujmom o činnosť miestneho zastupiteľstva a poslancského zboru, pokiaľ sa netýka najbližšej lokality. Nízku identifikáciu s Petržalkou spôsobila aj skutočnosť, že väčšina jej obyvateľov sa sem nastahovala nie preto, že si ju vybrala, ale z nedostatku možností zvoliť si lokalitu bývania. O nízkej identifikácii obyvateľov s Petržalkou ako celkom svedčila aj búrlivá reakcia na článok uverejnený v úvodnom čísle lokálnych Petržalských novín, ktorý mal provokatívny názov „Petržalčanmi až do odtrhnutia“ (išlo o pomyslené odtrhnutie od Bratislavy). Identifikácia s prostredím je podmienená časovo a generačne, takže vyslovenie hodnotení vo vzťahu k Petržalke by vyžadovalo komparáciu s inými obytnými sídliskami podobného veku.

Spojenie etnologických aspektov a metód výskumu so sociologickými sa javí ako optimálne pri hľadaní špecifik spôsobu života v súčasnom mestskom prostredí. Pre urbánnu etnológiu sa výskumom súčasných procesov a javov otvára priestor, v ktorom môže produktívne komunikovať s príbuznými vednými disciplínami a širšej verejnosti poskytnúť čo najobjektívnejší pohľad na náš každodenný život.

This work was supported, partly, by Grant Agency for Science, Grant No. 2/5073/98.

Majové dni sa tradične nebu v znamení osláv. Návšednú oslavu v tak trochodine hodnotej Petržalke pripravili obyvatelia domov na Osuského ulici: 5 a 7, oslavu stavia mája. Program, ktorý otvoril svojimi vystúpením deti z materskej škôky na Gessayovej ulici, ipeštršo vystúpenie ľudovomúdejského súboru Lipa pod vedením Paľu Buloni. Slávnosť oficiálne otvoril predseda domovného výboru pan František Kolár, k občanom sa prítvoril postihac MZ Petržalka pan Jozef Mikolčo.

Nevšedná udalosť v Petržalke

Pan František Kolár v prítvorie k občanom a susedom povedal: Sme radi na to, že sa nám podarilo zrealizovať myšlienku stavania mája, ktorá nás trápila už rýs roka, teda od obdobia, kedy sme si my, obyvatelia na Osuského ulici č. 5 a 7 začali budovať náš spoločný dom vlastnými silami a formou brigád upravovať a skršľovať priestory domu a okolia tak, aby sme mohli kultúrne bývať. Spoločne ušlie nás susedov spojilo tak, že sme si začali prostredníctvom spoznávaní sa pri tržiaci aj mliek rozprávaj, ísterovať sa a pomáhať si. Naplánujeme tak prvého občanového porozumenia, založeného na systematických potrebách, funkčnosti rodiny, skutočného života a činnosti človeka. Domovnú výboru pod vedením Františka Kollára, v zložení: J. Hovárth, I. Wilhelmová, V. Ondráček, P. Homola, Ing. L. Heriban a P. Škval, sa postarajú zaklinovať aj ďalších obyvateľov domu, ktorí nerádne pomáňali v čase svojho osobného voľna. Medzi najaktívnejších patria: M. Vvodita, P. Homola (vchod č. 5), manželka Koutný, manželka Vasilová, P. Godárnyiová, P. Sedláčik, Ing. T. Baran, M. Novakovič, J. Graf, J. Treplár, Ing. P. Anđel, K. Ladenci, P. Palan, M. Harango, Š. Prihel, P. Fligo, S. Makrový.

Čo však všetkých tešilo bolo to, že bokom neostali ani mladi, ktorí ochotne pomohli. Boli to najmä: V. Wittgruber, R. a P. Godárnyiová, P. Harango, J. Hovárth, P. Papež, T. Heriban, B. Orudik, M. Rieško a ďalší. Porozumenie patrí aj správcom domu na Osuského ulici č. 5 a 7 p. Miroslavovi Kozvarkovi i jeho personálu, ale i ďalším, ktorí sa podieľali na realizácii projektu našej myšlienky. S. Heribekovi, M. Kiczovi, J. Balážovi, K. Križochovičovi, M. Asztalčovovi, I. Paškovi a iným. Bez ich pomoci by sa táto akcia pravdepodobne neuskutočila. Snahu vlastných symbolizoval ozdobený máj vo dvore na Osuského ulici počas všetkých májových dní. Škoda len, že prvú lesťovku v Petržalke spolu s obyvateľmi nepráňali oslavíť nikto z vedenia MZ v Petržalke a neštaka za pozornosť ani postarcom za jednotlivé politické strany, ktorým dôvera dali lito občania. Domový výbor Osuského č. 7 p. Vasilová

Current housing estates in Slovakia (example of Bratislava's Petržalka)

Zuzana Beňušková

The social environment of a city is one of the dominant issues of urban ethnology. Differentiation of society, stability and change, tolerance and intolerance, these were the main directions of the research of urban environment in Slovakia in the past decade. Ethnographers are able to provide a thorough description of the life of urban residents in the inter-war period. However, the research usually ends with the year 1948. Analyses of the socialist era are rare in the Slovak urban ethnography. The way of life in urban environments over the past 40 years seems to have become uninteresting, a sort of common knowledge, and if an assessing approach is applied, almost pathological.

A special category of urban neighbourhoods of current town is created by housing estates built as a result of socialist town planning since the 1960s. Within a research of residential housing estates it has been proved that the most provocative role is played by the biggest housing estate in Slovakia – Petržalka. With its population of about 130,000 residents it might feature as the third biggest city of Slovakia, after Bratislava and Košice. The housing estate started to be built in the 1970s and the last blocks of flats were put into use in the latter part of the 1980s. The presented study summarises knowledge about neighbourly communication the author collected through her own research and an inquiry conducted in two prefabricated houses in Petržalka.

The author arrives at the conclusion that a similar inquiry to that conducted in the environment of the housing estate had been carried out by E. and P. Salners in a locality in central Bratislava. They, too, found that the surviving conclusions about social isolation of individuals and families should be reconsidered. They highlight a group character of contacts (according to sex, age and interests). Adaptation to an environment is connected with emotional attachment and identification with it.

In the environment of Petržalka the identification with a residential locality attaches a person to the street and neighbourhood he/she inhabits. Despite a relative satisfaction with housing in the locality under observation, a low attraction of the housing estate as a whole has caused the residents of the observed neighbourhood to identify themselves with Petržalka only in some situations such as when meeting the housing estate's inhabitants outside Bratislava, when waiting for public transport heading for Petržalka and the like. There is hardly any interest in what happens in other parts of Petržalka, which is reflected in small interest paid to Petržalka's local media, ignorance of street names in other parts of it, and lack of interest in the work of the local town hall if it does not relate directly to the local place. The low identification with Petržalka was also caused by the fact that most of its inhabitants had moved there not because they had selected the place, but because they had no other choice. Since identification with an environment depends on time and generations, the formulation of an assessment in relation to Petržalka requires comparison with other housing estates of a similar age.